

MAGYARORSZÁG

1978 JUN 18

II.

A mikor Keglevich István bizalmas tárgyalásait a bécsi Fellner és Helmer színház-építő céggel leleplezték, Beöthy László volt a Nemzeti Színház igazgatója. Beöthyt azonban egy botrány hamarosan elsöpörte, s helyét a színház addigi rendezője, az egykori színész: Somló Sándor foglalta el. A Nemzeti Színház körüli felgyorsuló eseményekhez már Somló statisztált. Igaz, a végén belebukott. Addig azonban mindenhez jó képet kellett vágnia...

Erőszakos eljárás

1903 nyarán senki sem beszélt már az új Nemzeti Színházról. Somló igazgató szezonvégi jelentésében joggal vetette fel: "...miután ez idő szerint az új Nemzeti Színház építésének eszméje a napirendről teljesen lekerült, nem marad más hátra, mint a régi épület jó karban tartásáról gondoskodni." Mi értelme volt a további költségeknek? A jelek szerint semmi, vagy nagyon csekély. Mindez inkább a színészek és a színház sorsáért aggódó szűk kör kétségbeesett, utolsó erőfeszítéseit tükrözte — ők mindenképpen ragaszkodtak a hagyományokhoz, amelyeket — jobb híján — a Kerepesi úti színházépület testesített meg.

1904. szeptember 2-án kora délelőtt összeült a főváros tanácsa és olyan határozatot hozott, amely „a Nemzeti Színház használatba vételét megtagadta s utasította a rendőrséget az előadások felfüggesztésére”. Egyúttal kötelezték a színház igazgatóját, hogy az emelet padlózatát linóleummal boríttassa be, továbbá, hogy egy udvarra vezető lépcsőt 1,25 méterrel szélesítsen ki. Aznap este mégis volt előadás a Nemzeti Színházban. Mi történt?

A tanács tiltó rendelkezését a miniszterelnök semmisítette meg. Így aztán a sajtó, amely akkoriban sokszor és szívesen lépett föl az „igazság bajnoka” szerepében, késedelem nélkül tüzet nyitott a kormányra. A Magyarország című napilap például ezt írta: „A Nemzeti Színházban tegnap mégis megkezdtek az előadásokat, mert a miniszterelnök — mint megírtuk — megsemmisítette a tanács határozatát. Ennél vakmerőbben a jogtörés terén nemigen szerepelt még kormányzat. Tisza Istvánnak semmiféle beavatkozási joga nincs a tanács határozatába, amely első sorban a közigazgatási bizottság elé tartozik. Erőszakos eljárása azonban annál visszataszítóbb, mert jogtalan intézkedésével a közönség érdekében hozott határozat alól mentette fel az állami műintézetet, egyenesen lábbal taposva a törvényes alapon álló közigazgatási hatóság jogkörét. Ezért a merész újításért a főváros törvényhatósága részéről a miniszterelnöknek még sok kellemetlen napja lehet.”

A fenyegetőzések, még ha óvatosan, feltételes módban íródtak is, nem ijesztették meg a kormányt; ezzel szemben a Nemzeti Színházban uralkodó elkeseredett és patthozott feszült légkört tovább, már-már a végsőkig feszítették. Somló Sándor — mint kiderült — gyenge kezű és részrehajló igazgatóként mutatkozott be, aki mindenki kezében eszköz volt csupán. A felülről érkező parancsokat végrehajtotta, mindenki előtt meghajolt, aki mögött hatalmi erőt sejtett.

Később, amikor mindebbe belebukott, és védelmezői is elpártoltak tőle, Ignotus, az éppen akkoriban indult Nyugat című folyóirat egyik első számában ezt írta róla: „...szegény Somló megbu-

A BLAHA LUJZA TÉRI NÉPSZÍNHÁZ A SZÁZADFORDULÓ ELEJÉN

Az ideiglenesség mindvégig a legfontosabb érv volt

kott, és — ez az ő tragikuma — abba a sok mindenbe bukott bele, amit nem röstellt elkövetni, csak-hogy meg ne bukjak. Nincs az a miniszteri tisztviselő, akitől darabot ne fogadott volna el. Nincs az az újság, melynek munkatársával darabot ne fordított volna. Nincs az a befolyásos művész, kinek gyermekeit be ne szerezte volna a színházhoz, s az az előkelő aszszonyság, kinek kedvéért darabokat ne tett volna műsorra vagy ne vett volna le műsorról. Hiába minden. Mindazok, kiknek befolyása előtt meghajolt, elejtik őt, mondván: nekünk nem kell olyan direktor, aki minden befolyás előtt meghajlik.”

Az itt felsorakoztatott igazgatói gyengeségeknek talán kevés közül volt a Nemzeti Színház épülete körül kialakult, határozatlanságot és erélytelenséget tanúsító kultúrpolitika, de a légkört, amelyben az ország első színházának léteéről, illetve nemléteéről dönteni kellett, jól tükrözte. A hazafias szólamokkal sohasem takarékoskodó reakciós politikusok amikor valami fontosat és rendkívülit tehettek volna az ország, a nemzet érdekében, saját, kicsinyes érdekeikkel foglalatalkodtak...

A döntő szó

1907. június 24-én a vallás és közoktatásügyi miniszter megbízásából kilenc tagú bizottság sietett a helyszínre, hogy a „2110. elnöki számú bizalmas rendelet folytán” véleményt mondjon a színházépület tűzbiztonságáról és „annak, esetleges szükségességnek mutatózó átalakításáról”. A bizottság, amelynek jeles szakértői között két műegyetemi tanár is volt, a szemlélt a hiányosságok felsorolásával fejezte be („a Nemzeti Színház nézőterének egész szerkezete nemcsak elavult, hanem elromlott, elkorhadt, rozoga. A páholyok és erkély szerkezete fa — valóságos tűzfészek stb.”), majd a következő kijelentést tette:

„...a bizottság más megoldást nem tud elképzelni, és jó lélekkel nem is ajánlhat, minthogy a nagyméltóságú vallás és közoktatásügyi miniszter urat felkéri, hogy szíveskedjék az új színház építésének kérdésével minél behatóbban foglalkozni...”

Ettől persze mindenki megijedt, s megkezdődtek a fejvesztett, kapkodó tárgyalások: mi legyen a Nemzeti Színházzal? Hamarosan kiderült, hogy némely felelős és nagy hatalmú politikus, aki ebben a kényes ügyben a döntő szót ki-mondotta, nem annyira a Nemzeti Színház sorsát tartotta szem előtt, sokkal inkább azt, hogy egy jelentősnek ígérkező állami tranzakcióban melyik kegyeltjét részesítse előnyben, kinek juttasson nagyobb falatot.

Apponyi Albert már áprilisban

tárgyalt — egyelőre bizalmas és tapogató jelleggel — a fővárosi magán-színházak tulajdonosaival: átengednék-e színházukat ideiglenesen a Nemzeti Színház részére? Az ideiglenesség mindvégig a legfontosabb érv volt, így kívánták hangsúlyozni, hogy a végső cél változatlanul egy új Nemzeti Színház építése. Ilyen körülmények között viszont meglepő, hogy miközben ideiglenes helyiséget kerestek, arra is gondoltak, hogy Budán, a Döbrentei téren felépítenek egy átmeneti, tehát ugyan-csak ideiglenes Nemzeti Színházat. (E színház terveit Hauszmann Alajos műegyetemi tanárral el is készítették, s az érte járó 11 700 korona tiszteletdíjat felvette a tanár úr, aki — csupán a tényyszerűség kedvéért érdemes megemlíteni — 1907. június 24-én, a Kerepesi úti színházépület szakértői szemléljén a bizottság elnöki tisztségét is betöltötte!) A Döbrentei téri színházépítés lekerült a napirendről, s ekkor egy másik — ugyancsak ideiglenes — Nemzeti Színházról kezdtek beszélni: ezt a Rákóczi téren kívánták felépíteni.

Mire való volt ez a sokféle, gyakran egymásnak is ellentmondó tervezés, sietség? Közben a valódi tényállásról elterelődött a figyelem. 1908. június 24-én — pontosan egy esztendővel az ezt megelőző szakértői vizsgálat után — újabb helyszíni szemle következett a Kerepesi úton. A nagyobb nyomtatékoság kedvéért ezt már maga Apponyi Albert vezette. De még most is — legalábbis a közvélemény megtévesztésére — csak át-építésekéről, a kötelező tűzbiztonsági rendszabályok elvégzéséről esett szó. Ekkor történt, hogy Apponyi Albert felszólította szakértőit: legkésőbb július elsejéig nyújtsák be javaslataikat. Másnap reggel — mint, aki jól végezte dolgát — a vallás- és közoktatásügyi minisztere szabadságra utazott.

Szabadságának azonban hamarosan vége szakadt. Kipattant ugyanis a botrány. Négy nappal a miniszteri szemle után kiderült, hogy minden átépítésről szóló hír-adás megtévesztő szemfényvesztés csupán. A Nemzeti Színház sorsát már előbb eldöntötték. Az egyik fővárosi napilap, amelynek jó szemű és jól informált riportere mindvégig rajta tartotta a szemét, ezt írta: „Híre jár... nem, már nem is híre jár, hanem a leghatározottabb formában, tény gyanánt adják szájról szájra, hogy az állam a sokat hánytorgatott ideiglenes Nemzeti Színház kérdését úgy oldja meg, hogy bérbe veszi az építés tartamára a Népszínház-Vigoperát. Minden épészű és józan eszű ember belátja, hogy ez a terv képtelenség, de aki viszonyainkat ismeri, tudni fogja, hogy épp ezért akadnak könnyelmű közreműködők, akik végrehajtsák. A Népszínház-Vigopera épülete arany-

Nemzeti Színház

hő ténete
Léghajón?

Bukás

Cinizmus

betükkel hordja homlokán céljának és hivatásának körvonalazását. Budapest közönsége építette ezt a színházat a kijelölt céljainak, s ugyancsak Budapest ölt bele újabban is két év alatt egymillió-kétszáz ezer koronát ebbe a színházba, hogy hivatásának megfelelően. Nem vezetési és pénzügyi kalandokra áll ez a gyönyörű épület, és nem kedélyes kísérletekre...”

Kinek az érdekében?

Ami a következő napokban és hetekben következett, valóságos lavinaként zúdult a magyar színházművészetre, átalakította, sőt átfurmálta nem csupán egy színház, hanem a fővárosi színházak arculatát. Két színház esett áldozatul: a Nemzeti, amelyet — jól tudjuk — soha többé nem építettek föl, és a Népszínház, amelynek személyzetét az utcára tették. De kinek a hasznára vagy érdekében? Egy képviselőházi interpelláció országossá dagasztotta a Nemzeti Színház körüli botrányt.

1908. július 4-én, szombaton délelőtt a parlamenti ellenzék nevében Farkasházy Zsigmond képviselő lépett a szónoki emelvényre: „T. Ház! Az az általános érdeklődés a közvéleményben és sajtóban, amely a Nemzeti Színháznak a Népszínház épületében való elhelyezése tárgyában kifejezésre jutott, igazolja azt, hogy itt nem valami kicsinyes kulisszakérdésről van szó, hanem egy fontos kulturális probléma megoldásáról, és ezért vállalkoztam arra, hogy ezt a kérdést itt szó tárgyává tegyem, és alkalmat adjak a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak, hogy e kérdésben a Házat és a közvéleményt tájékoztassa...”

Gróf Apponyi Albert hosszúra nyúló válaszában egyetlen mondatát érdemes idézni, amely kellőképpen cinikus volt, s így a mögötte húzódozó célokat leleplezi: „Méltóztattak hallani, az újságokban is olvashatták, hogy a főváros területén kerestem telkeket, amelyeken a Nemzeti Színház ideiglenesen építhető volna. Az egyik telek ügyét a főváros építő bizottsága csak tegnap tárgyalta, és visszautasította, megengedem, helytálló okokból, úgy, hogy a végén, ha csak kormányozható léghajóra nem akarom feltenni a Nemzeti Színházat, ennek ideiglenes elhelyezése és az erre szolgáló telek megtalálása körül jóformán desperálnom kell...”

Ezért a desperálásnak nevezett reményvesztésért máig is fizetünk kell...

(Folytatjuk.)

BÁNOS TIBOR